

УДК:
316.334.55(497.11)

Оригинални
научни рад

ПОЛИТИЧКА РЕВИЈА
POLITICAL REVIEW
Година (XXII) IX, vol=26
Бр. 4 / 2010.
стр. 77-106.

*Сања Шуљагић**

Институт за политичке студије, Београд

ВАЖНОСТ ИНСТИТУЦИЈА У РАЗВОЈУ СЕЛА У СРБИЈИ**

Сажетак

У овом чланку аутор разматра улогу и важност институција у развоју села у Србији кроз историју, посећујући посебну пажњу садашњем и будућем стању пољопривреде у држави. Након сагледавања узрока стагнације и пропадања села у Србији кроз историју која су довела до садашњег лошег положаја пољопривредника у друштву, аутор указује на додатне узроке еколошке, политичке, економске и културне природе који спречавају бољу организацију и институционализацију пољопривреде. На крају текста аутор предлаже неке могуће смернице за институционално установавање одрживог развоја пољопривреде, а тиме и осталих привредних грана у држави и побољшање живота и рада у селима у руралним подручјима Србије.

Кључне речи: пољопривреда, институције, образовање, екологија, развој села и пољопривреде

Статистички подаци из области пољопривреде говоре колико је она важна за развој једног друштва. Према таквим подацима из 2008. године види се да један пољопривредник у Србији производи храну за шест људи, у Румунији за осам, у Мађарској за девет, у Бугарској за шеснаест, у Италији и Аустрији за двадесет и двоје људи, у Француској за тридесет и петоро, а у Немачкој за чак четр-

* Научни сарадник, Институт за политичке студије, Београд

** Рад је настао у оквиру научног пројекта „Друштвене и политичке претпоставке изградње демократских институција у Србији“ (149057), који се реализује у оквиру Института за политичке студије у Београду, а финансира Министарство за науку и технолошки развој Републике Србије.

десет и пет људи.¹⁾ Али, упркос значају који је пољопривреда имала и још увек има за развој једног друштва, парадоксално је да је човек који обрађује земљу у том друштву и држави у многим случајевима кроз историју остајао на њиховим маргинама, недовољно образован и занемарен у њиховом укупном политичком, културолошком и економском животу. Такав је случај и са пољопривредом у Србији, која се на свом развојном путу кроз историју сусрета са бројним економским, геостратешким, политичким, културолошким и друштвеним проблемима. И поред индивидуалних и здружених напора сељака да се у у процесу развоја пољопривреде самоорганизују кроз историју, за пољопривреду Србије карактеристично је дуговековно непостојање значајно организоване и успешне аграрне политике и економије. Улога државних институција у свему томе је кроз историју зависила од различитих геостратешких, политичких и економских фактора.

Узроци за развој или назадовање пољопривреде у некој држави нису само њен (не)повољан геостратешки положај и природни потенцијали, него и институционализација и усмеравање људских и природних ресурса у држави. Најважнији проблеми у пољопривреди најбоље одсликавају стање одговорности припадника свих друштвених слојева, нарочито интелектуалаца и припадника законодавне и извршне власти, за развој пољопривреде, а тиме и друштва и државе. Као по правилу, развијене државе имају развијену пољопривреду, почевши од развијених индустријализованих добара до давања могућности за успешан рад и предузетништво својим појединцима пољопривредницима. У таквим државама институције надлежне за развој пољопривреде дају подстицај производњи, преради и пласману тражених пољопривредних производа. Уз то, њихове институције надлежне за развој пољопривреде у сарадњи са институцијама из других ресора покушавају да побољшају квалитету живота пољопривредника изградњом добрих саобраћајних веза, инфраструктуре, електрификацијом, механизацијом и технологизацијом сеоских домаћинстава и оруђа за рад, те изградњом здравствених и образовних установа и установа за културу и спорт које сврсисходно омогућавају одрживи развој становништва у селима. У данашњем времену убрзане технологизације, сциентизације и уопште интензивних интеграционих процеса у свету, пољопривредник у Србији се суочава са заостајањем у образовању и

1) Бранимир Гулан, „Могућности демографског развоја села Србије“, 26. октобра, 2008. године, <http://www.agropress.org.rs/tekstovi/10132.html>.

животном стандарду за припадницима других друштвених слојева у властитој држави, као и са заостајањем за припадницима власти-тог друштвеног слоја у развијеним државама. При томе узрок овог проблема није у интелектуалним способностима или менталитету становништва Србије, јер се они у случају иселјавања у развијене државе лако уклапају и доприносе научном и економском развоју тих држава или успешно учествују на разним научним скуповима и такмичењима у свету. Зашто је живот на селу у Србији толико лош да је у последњих педесет година из села у град се иселило осам милиона људи (у другим деловима света за такав процес било би потребно око сто педесет година)^{2)?} Масовни вишедеценијски неометани бег људи са села у веће градове и у иностранство мора да изазове чуђење, поготово када се узме у обзир званични податак из Националне службе за запошљавање од близу 800.000 незапослених лица и податак новинара Бранислава Гулана да би од десет радника који су остали без посла бар пет њих могло да нађе запослење у руралним деловима Србије, и то у пољопривреди (ратарству, сточарству, шумарству, ливадарству са пашњаштвом, воћарству, рибарству и домаћој преради пољопривредних производа), водопривреди, услужним делатностима (туризму, угоститељству, трговини), саобраћају, индустрији, банкарству, грађевинарству, занатству и појединим непривредним делатностима. Новинар Гулан, који дуги низ година истражује проблеме у пољопривреди, сматра да би политика развоја пољопривреде и развоја сиромашних области требало да буде трајно опредељење државе и да би она у почетку требало да буде координатор развоја појединих општина и финансијер оживљавања опустелих села.³⁾

САДАШЊЕ ЛОШЕ СТАЊЕ У ПОЉОПРИВРЕДИ

Проблеми у развоју пољопривреде (ратарства, сточарства, ливадарства са пашњаштвом, воћарства, рибарства, те домаће и индустријске прераде пољопривредних производа), не само у Србији, него и у другим државама, као по правилу указују на проблеме друштва у тим државама. Чини се да тешки друштвени и материјални услови у којима живе пољопривредници у Србији одсликавају дубоку друштвену кризу кроз коју деценијама пролазе држав-

2) Бранислав Гулан, „Нестанак села гаси Србију“, *Актер*, 1. фебруар, 2010. године, <http://www.akter.co.rs/index.php/politikaprint/2183-nestanak-sela-gasi-srbiju.html>

3) Бета, *Пословни магазин*, „Српско село – изумире“, 14. децембра, 2006. године, <http://www.poslovnimagazin.biz/magazin/privreda/srpsko-selo-izumire-30-131>

ни апарат и становници Србије подједнако. Развој пољопривреде у Србији, о чему говоре најновији статистички подаци о њеном стању, одвија се врло споро ако се има у виду да је реч о држави која је већим делом кроз своју историју била аграрна земља и у чијим селима и данас живи готово половина становништва, од којих четрдесет процената чине млади људи. Крајем септембра 2010. године Привредна комора Србије је објавила податак да се, након више деценија економског и демографског пропадања, у Србији гаси свако четврто село, а нарочито брдско-планинска села. На овај податак надовезује се изјава председника Завода за проучавање села проф. др. Ђуре Стевановића на међународном научном скупу о животу на селу *Власински сусрети* у организацији Српског удружења за социологију села и пољопривреду и Балканске асоцијације за социологију села, да у данашњим селима Србије живи готово половина становништва, са око 40 одсто младих у држави, а од тог броја 60 одсто њих се не бави пољопривредом као основном делатношћу. У селима живи 260.000 момака који нису засновали породице. Села толико пропадају да се предвиђа да ће од њих 4.600, чак четвртина нестати релативно брзо, за две деценије. Према речима Стевановића, држава нема разумевања за решавање проблема демографског и економског изумирања села и потребно је хитно доношење стратегије развоја села, коју би доследно проводила свака власт без обзира на политичко опредељење. Он тражи и ангажовање државе у стварању инфраструктуре и бољих услова за живот на селу. На скупу је истакнуто и да је Србија последња земља у региону која је донела *Стратегију руралног развоја – национални програм развоја пољопривреде и сеоских подручја*, али и да она, по оцени стручњака, још увек постоји само на папиру.⁴⁾ Уместо тога, за разлику од својих колега пољопривредника у развијеним државама Европе, који су субвенционисани са око педесет милијарди евра годишње и заштићени бројним царинским и ванцаринским институционалним и ванинституционалним баријерама, пољопривредници у Србији, иако „латентно незапослени“, немају тих погодности, нити право да се јаве на завод за запошљавање, па не могу остварити било какав облик социјалних примања. Велики број њих, због немогућности да плате порез, а што је услов за кориштење подстицајних мера у пољопривреди, искључен је од добијања

4) Танјуг, „Сваке године 35.000 грађана мање у Србији“, *Политика*, 30. септембра, 2010. године, такође видети Бранимир Гулан, „Село између нестанка и опстанка“, <http://www.agropress.org.rs/tekstovi/11423.html>

таквих субвенција.⁵⁾ Право на субвенције, као правна лица, немају, осим у ограниченом броју случајева, ни пољопривредне задруге, ни пољопривредна предузећа. Због тога је, према речима аграрног економисте Миладина Шеварлића, занимање пољопривредника постало најмање исплативо занимање и много људи одустаје од бављења пољопривредом.⁶⁾ Уз то, пољопривредници се жале и да је у њиховом окружењу велики број пореза, проблем неодређеног тржишта и неодређености цена, препродаваца, кашњења са исплатама или неисплата за испоручену робу, недостатак противградне заштите и осталог оруђа и средстава за ефективну производњу и прераду прехранбених производа, заштите усева од природних непогода и осталих проблема сличне врсте. Ништа боља ситуација није ни у сточарству. Према најновијем извештају Привредне коморе Београда укупан број грла стоке у Србији у односу на расположиве обрадиве површине износи 0,3 грла по хектару, што је три пута мање него у Европској Унији. Како наводи секретар Удружења пољопривредне и прехранбене индустрије Привредне коморе Београда Миодраг Весели, један од показатеља лошег стања у српском сточарству је и учешће вредности сточарске производње у укупној пољопривредној производњи од тридесет одсто, што је двоструко мање него у земљама Европске Уније.⁷⁾ Слично је стање у свим гранама пољопривреде. С друге стране, о својим ратарима и сточарима не брину се само европске, него и развијене државе у различитим деловима света. Тако државе као Јапан, Кина и Кореја традиционално теже да пољопривреда буде заштићено подручје њихових економских и политичких стратегија. У њима традиционални прехранбени производи као што је пиринач, на основу субвенција, гаранција и заштите владе, имају већу цену него на

5) Здравко Шајатовић, „Како су ташне и машинске претекле сељаци“, *Пољопривреда.биз – виртуелни агробизнис центар*, http://www.poljoprivreda.biz/stav/kako_su_tasne_i_mashinske_pretekle_seljaci

6) Вишња Вишњић, Јасна Глишић, Маја Михајловић, Радмило Марковић, координатор Зоран Мајдин, „Велика депресија“, „Путеви и странпутице српске пољопривреде, *Време*, бр. 1010, 13. мај, 2010. године: Према речима аграрног економисте Миладина Шеварлића услови за субвенције су такви да је тешко и младима и старима да их добију. Систем је такав да се кредити тешко добијају, да сељак треба да измири обавезе према држави, да му домаћинство буде у одговарајућем стању и да уложи у механизацију, а и када све то обави, не може бити сигуран да ће заиста бити исплаћен. Пољопривредна производња би била много успешнија када би се пољопривредници удруживали и заједнички наступали у производњи и тако постали конкурентнији у набавци инпута, смањењу трошкова и пласману производа на тржиште.

7) Бета, *Пословни магазин*, „Сточарство Србије у кризи“, 30. септембра, 2010. године, <http://www.poslovnimagazin.biz/magazin/stocarstvo-srbije-u-krizi-30-2697>

светском тржишту и представљају неку врсту националног поноса становника ових земаља.

За разлику од развијених и институционално ефективних држава у свету, лоша садашња ситуација у пољопривреди Србије је последица вишегодишњег и вишедеценијског политичког, економског и културолошког занемаривања развоја села и градова у унутрашњости Србије од стране локалних и државних институција, односно од стране локалне политичке, економске и културне елите до тог степена да се чак може говорити и о угрожавању људских права на живот и рад припадника једног друштвеног слоја у држави. Први и основни проблем са којим се данашњи пољопривредник, сељак, и уопште човек који живи у унутрашњости Србије сучава су тешкоће у савладавању основног образовања. Многа деца данашњих пољопривредника у руралним деловима Србије још увек уче као у деветнаестом веку када је Уставом из 1888. године у земљу први пут уведено бесплатно основно школовање. Све до Другог светског рата многа села нису имала своје школе, те су деца ишла у најближе школе пешачећи дневно и по десетак километара.⁸⁾ Данас на истеку прве деценије XXI. века, у потрази за стицањем основног образовања, нека деца још увек пешаче у ретке преостале полупразне основне школе у селима, и то у просеку око 2.000 километара годишње. У многим основним школама још увек нема тоалета ни телефона, нити организованог школског превоза, а компјутери су још увек непознаница. При томе Министарство просвете још увек нема прецизних података у каквим условима уче та деца.⁹⁾ Иако се поменута деца – друштвени аутсајдери не предају у својој жељи да се образују и на тај начин учине нешто од својих живота, неизвесно је каква ће бити њихова судбина по престанку основног школовања, без обзира да ли ће се одлучити за живот на селу или ће се даље школовати, тј. запослити у граду. Следећи велики проблем је тешко остварљива могућност даљег образовања и усавршавања у области пољопривреде, односно економије. Проблем је и како у досадашњем културном обрасцу уопштеног „школовања кадрова за извоз“¹⁰⁾ стручно и институционално пронаћи

8) Драган Марковић, *Отварање и затварање србијанског села – достигнућа, проблеми и перспективе социјализације*, Институт за политичке студије, Београд, 2004, стр. 17; 26

9) Александра Бркић, „Пешаци ђаци или учитељи“, *Политика*, 17. април, 2007. године; Александра Бркић, „Још има школа без тоалета и телефона“, *Политика*, 27. новембра 2008. године; Бошко Ломовић, „Пут до знања од 2.000 километара“, *Политика*, 22. март, 2008. године, Београд, Србија

10) Сандра Гуцијан, „У хиљаду евра“, *Политика*, 07. октобра, 2010. године, Београд

и применити одговарајуће политичке, правне и економске мере за успешан развој пољопривреде и побољшање квалитета и стандарда живота пољопривредника. Многи проблеми неразвијених држава се могу решити путем образовања, али, према речима социолога Милета Ненадића, „како не постоји демократско образовање сиромашних које би полазило од „културе сиромаштва“, него демократско образовање богатих које полази од „потрошачког друштва“, све што се нашло изван круга урбаног и индустријског остало је необразовано“.¹¹⁾ Односно, према речима социолога Драгана Марковића, „систем класне и колонијалне експлоатације којој је изложен, не подноси образованог и самосталног сељака, склоног међусобном повезивању и удруживању ради ослобађања од експлоатације и угњетавања. С обнављањем класне и колонијалне експлоатације слаби образовна активност, па и сама мотивација за образовање, ниво образованости се смањује, а стручњаци напуштају село и пољопривреду.“¹²⁾ Сукладно са лошим стањем у школама, и употреба информационо-комуникационих технологија је на врло ниском нивоу, за разлику од развијених европских држава у којима ће за неколико година већина послова захтевати дигиталну писменост и употребу информационо-комуникационих технологија независно од сектора или величине предузећа. Будући да су у руралним подручјима Србије ионако отежани процеси основног образовања и запошљавања, локалне самоуправе и надлежне институције за развој предузетништва и постојање откупних станица за пољопривредне производе и погона за њихову прераду и пласирање требало би да да помогну људима са тих подручја да се баве разним врстама предузетништва у пољопривреди, занатству, шумарству, водопривреди, услужним делатностима или неком другом доступном им занимању. Осим што је привреда уништена и школовање отежано, сектори здравства и социјалне помоћи у селима такође лоше функционишу. У случају болести или несреће људи из руралних крајева морају километрима да путују до домова здравља или станица хитне помоћи у најближим урбаним насељима. У средствима јавног информисања су у последњих неколико година велику пажњу изазвале и вести да старци умиру од глади и хладноће по селима

11) Миле Ненадић, *Нови дух образовања*, Просвета, Београд, 1997.

12) Драган Марковић, *Отварање и затварање србијанског села*, стр. 26, цитирајући *Млади у пољопривреди и селу*, Истраживачко-издавачки центар ССО Србије, Београд, 1981, стр. 31

јер се дешава да им Центри за социјални рад не исплаћују помоћ на време.¹³⁾

Иако, према речима аграрног економисте Миладина Шеварлића, чланови Друштва аграрних економиста Србије (DAES) дуги низ година указују да стратегија развоја пољопривреде не може да се базира на економији малог и нестабилног обима производње, у изнимно лошим условима у којима живе људи у брдовитим руралним подручјима Србије сваки покушај да им се обезбеди или олакша посао у пољопривреди, а нарочито у сточарству, бар за почетак би био довољан. Друштво аграрних економиста годинама упозорава да одрживи развој руралних подручја у Србији и у другим земаљама у свету не могу да обезбеде сами пољопривредници у демографски девастираним селима, већ садејство дугорочне политике равномернијег регионалног развоја са значајно већим субвенцијама за све пољопривредне произвођаче. Шеварлић наглашава да су уз све то потребни и економски свестранији подстицаји за развој неаграрних делатности и решавање деценијама запостављених инфраструктурних проблема у руралним подручјима. Он упозорава и да стратегија развоја руралних подручја на концепту доминације процеса метрополизације или развоја неколико урбаних центара и друштвено-економско вишедценијског запостављања 85 одсто територије на којој живи 55 одсто становништва Србије није ефективна. У том смислу Друштво агроекономиста предлаже да се у свакој пољопривредној задрузи запосли један агроном, чиме би око 3.000 незапослених агронома са евиденције Националне службе за запошљавање добило могућност да примени своја знања; да се у свакој пољопривредној саветодавној служби и у сваком регионалном центру руралног развоја запосли агроекономиста који би сарађивао са организацијом *Agricultural Extension Services* из Европске Уније и других тржишно и пољопривредно развијених земаља; да агрономи обнове пословне везе са бившим студентима из несврстаних земаља који су дипломирали на пољопривредним, ветеринарским и економским факултетима у Србији, а сада су реномирани пољопривредни предузетници или високи државни посленици у својим земаљама и да агрономи помажу у успостављању односа са стручњацима из земаља Европске Уније, свим др-

13) Б. Илић, *Press*, „Старица у Лесковцу умрла од глади!“, Лесковац 12. јуна, 2010., Б92, „Старица у Добротину умрла од глади“, *Инфо, Вести*, 11. јун, 2010. године, http://www.b92.net/info/vesti/index.php?dd=11&mm=06&nav_category=16&nav_id=438122&yuyu=2010, *PTC, Вести*, „Невреме у Србији однело три живота“, www.rts.rs/.../Nevreme+u+Srbiji+odnelo+tri+zivota.html

жавама са успешно развијеном пољопривредом и са свим важним светским пољопривредним организацијама. Шеварлић такође истиче да надлежне државне институције од локалног до националног нивоа дуги низ година занемарују национално добронамерне иницијативе, међу којима су и предлози DAES-а, научно-стручних и других невладиних организација, као и асоцијација субјеката у пољопривреди (задружних савеза, привредних комора, пословних заједница, удружења произвођача). Агроекономисти предлажу и оснивање пољопривредне коморе као кровне организације која би окупила сва удружења, асоцијације и савезе пољопривредних произвођача. Они сматрају да примарна пољопривредна производња као засебна привредна грана мора имати репрезентативну институцију која ће дефинисати и заступати њене интересе, јер су досадашње иницијативе Друштва аграрних економиста и других научно-стручних и пословних асоцијација према ресорним државним институцијама од локалне самоуправе до националног нивоа најчешће наилазиле на „зид ћутања“ и неспремност да се одговарајућим мерама економске политике и другим акцијама подстакне развој пољопривреде и села.¹⁴⁾ Поједини агрономи сматрају да први и основни значајни корак у правцу побољшања садашње опште ситуације у пољопривреди и руралним подручјима Србије уопште може да представља доношење Закона о пољопривредној комори и оснивање Пољопривредне коморе која би окупила сва удружења пољопривредних произвођача и стручњаке из области пољопривреде и попутних делатности на једном месту. Будући да традиција коморског удруживања и организовања пољопривредника у развијеним европским државама постоји више деценија, они предлажу да домаћи пољопривредници и стручњаци уважавају негативна и позитивна искуства из тог окружења. Да би се то остварило, потребно је да пољопривредни произвођачи, удружења и савези још упорније и делотворније подижу свој глас и дају иницијативе надлежним установама и организацијама.¹⁵⁾ До тада, у недостатку већег издвајања средстава из државног буџета за развој пољопривреде и повољнијих услова за давање субвенција пољо-

14) Миладин Шеварлић, „Развој српског аграра и села на економији знања, *Пољопривреда. биз – виртуелни агробизнис центар*, http://www.poljoprivreda.biz/stav/razvoj_srpskog_agrara_i_sela_na_ekonomiji_znanja

15) Александар Бошњак, Кад ће пољопривредници имати своју Пољопривредну комору?, http://www.poljoprivreda.biz/stav/kad_ce_poljoprivrednici_imati_svoju_komoru, такође видети Миладин Шеварлић, „Развој српског аграра и села на економији знања, *Пољопривреда. биз – виртуелни агробизнис центар*, http://www.poljoprivreda.biz/stav/razvoj_srpskog_agrara_i_sela_na_ekonomiji_znanja

привредницима, постоје и примери да се неки предузетници међу пољопривредницима сами међу собом успешно организују и почињу да уграђују најновије технологије за прераду и контролу стандарда у производњи и преради воћа и поврћа ради задовољења крајњег циља – заштите здравља потрошача.¹⁶⁾ Према речима самог министра пољопривреде, водопривреде и шумарства у Влади Србије Саше Драгина, од 2010. године, између осталих аграрних мера, почиње издвајање средстава за унапређење система безбедности и квалитета хране и сертификацију система безбедности и квалитета пољопривредних и прехранбених производа по системима ISO 22000, GLOBAL G.A.P., HALAL, KOSHER географског порекла и органске производње.¹⁷⁾ То наговештава могућност да ће доћи до почетка развоја пољопривредне производње за извоз и конкурентности производа географског порекла и органске производње.¹⁸⁾ Али, пре свега оно што је у циљу подстицања развојне пољопривреде пољопривреднику потребно је да му се обезбеде мир, сигурност и стабилност у његовом пословном, привредном и животном амбијенту.

ИСТОРИЈСКЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ РАДА ДРЖАВНИХ И ЛОКАЛНИХ ИНСТИТУЦИЈА У ПОЉОПРИВРЕДИ

Упркос чињеници да је већи део становништва у Србији потекао или живи у руралним подручјима Србије, неразвијеност данашње пољопривреде у Србији деломично се може објаснити чиње-

16) Дејан Будић, „Исплатило се инвестиција у преради воћа и поврћа“, *Пољопретнер, Агросервис*, http://www.poljopartner.rs/index.php?option=com_content&task=view&id=4758&Itemid=1

17) Љилана Миленковић, „Имамо суфицит од извоза пољопривреде“, *Akter Online*, 15. март, 2010. године, <http://www.akter.co.rs/index.php/politikaprint/2312-imamo-suficit-od-izvoza-poljoprivrede.html>: Према речима министра Драгина, специфични производи у Србији који могу да буду конкурентни на светском тржишту су: лековито и ароматично зачинско биље, мед, органски произведено воће и поврће и вина и ракије са заштићеним географским пореклом.

18) Ibid: Према речима министра Драгина, задаци пољопривреде и прехранбене индустрије у целини су да се у наредном трогодишњем периоду она прилагоди захтевима извозних тржишта и искористи могућности Прелазног трговинског споразума који је ступио на снагу, као и тржиштима земаља са којима Србија има потписане споразуме о слободној трговини, као што су СЕФТА, Русија, Белорусија и Турске, и радиће се на усклађивању законске регулативе са директивама Европске уније. Основана је Управа за аграрна плаћања, која је један од услова за коришћење претприступних фондова за рзрани развој, као и Дирекција за националне референтне лабораторије, која има важно место у систему безбедности хране. Министар такође наводи и да је у припреми Национални програм пољопривреде Србије, који се доноси на основу Закона о пољопривреди и руралном развоју, и који треба да пружи основне циљеве и правце развоја пољопривреде у наредном трогодишњем периоду.

ницом да је у процесу развоја модерне грађанске државе у Србији од деветнаестог века па надаље за развој пољопривреде била задужена „новонастајућа“ елита која је често због комплекса сиромашног и развијајућег града занемаривала развој сиромашних села у својој држави, уместо да их равномерно развија сходно свом ритму урбаног развоја. У том смислу пример успешног развоја пољопривреде паралелно са развојем читавог друштва представља пример развоја Јапана у другој половини XIX века, када је дошло до мобилности дела становништва у руралним крајевима Јапана.¹⁹⁾ Јако осећање друштвене одговорности које је пратило процес друштвене институционализације у Јапану имало је корена у традиционалним пољопривредним и урбаним заједницама, али и у неоконфуцијанским ставовима и правилнику понашања припадника војног

19) Fukuzawa Yukichi, *Autobiography of Fukuzawa Yukichi with preface to the Collected Works of Fukuzawa*, transl. by Kiyooka Eiichi, the Hokuseido Press, Japan, 1981; Fukuzawa Yukichi, *An Outline of a Theory of Civilization*, Trans. D. A. Dilworth & G. C. Hurst, Sophia University, Tokyo, 1973; такође видети Сања Шуљагић, „Специфичности модернизације Јапана у деветнаестом веку“, *Политичка ревија*, 2003, вол. 2, бр. 1, стр. 353-365: У том периоду модернизације под утицајем западних држава јапанска Меиџи (*Meiji*) влада укинула дотадашњи класни систем по генеалогiji и строге законе о ношењу одређене одеће за друштвене слојеве и успоставила правила понашања у продаји производа воћарства и повртларства. У складу са тим, деца пољопривредника нису више била обавезна да настављају породичну традицију, па је дошло до масовних миграција младих и амбициозних људи из провинција у велике градове, ради образовања и тражења посла. У претходном систему Токугава шогуната појединац није могао да промени статус ван одређеног система наследства, заснованог на правним ограничењима. Нова Меиџи влада финансирала је младе амбициозне студенте и нудила им у избор образовање у области разних наука. Тако је засновала пробабилну економију и подстицала њен будући развој. Због недостатка природних ресурса и због оријентације на трговину са страним државама, та влада је морала да ради на развоју различитих грана индустрије и нових модела пословног управљања у компанијама. Неки су постајали чланови важних академских институција и владе, а поједини од њих учитељи, инжењери, лекари или лидери важних политичких партија. Најталентованији међу њима одлазили су краткорочно у најразвијеније западне државе и на лицу места изучавали западне правне и школске системе, индустријску организацију, комерцијална улагања, пољопривреду, војне силе и технологију. Устаљене друштвене нормативне вредности су налагале да се чланови студијских мисија и појединци студенти врате из иностранства у своју земљу са стеченим знањем и улажу у даљи развој науке, привреде и друштва. Тако се развој земље почео заснивати на сакупљању и синтези новоусвојених и ранијих знања, на систему позитивне селекције људских ресурса, страних научних и привредних достигнућа и на преносу знања у властиту привреду. У области пољопривреде усавршавање техника узгоја прехранбених производа као што је пиринач било је традиционално поштовано и повезано са осећањем поноса код јапанских потрошача. Упоредо са развојем пољопривреде, развијао се и систем позитивне селекције у институционализацији привреде и друштва, потпомогнут устаљеним традиционално јаким осећањем друштвене одговорности. Јапанци су, за разлику од неких других држава, сукобе између политичких партија и идеологија и уопште политичку поделу власти решили стављајући институцију јапанског Цара као национални интерес изнад парламента и владе. Цар је представљао неку врсту оца националне породице – институције која је била симбол вишевековног континуитета и националне моралности. Као резултат читавог овог процеса сви сегменти друштвених институција и привреде били су равномерно развијани.

друштвеног слоја самураја (*samurai*) о развоју друштва из периода Токугава шогуната.²⁰⁾ У Европи су се у развоју пољопривреде особито истицале Велика Британија, Француска, Немачка, Холандија, Италија и Шпанија.²¹⁾ За све ове земље је било карактеристично да су за развој пољопривреде у њима били пресудни периоди повољне друштвене стратификације, када је синтеза пољопривредног развоја и развоја других привредних грана омогућила један јединствен концепт развоја читавог друштва и државе. У северном делу Италије, пољопривредници су још од XV века успешно користили технике ветра и воде у узгоју пиринча и свиле, захваљујући научницима и инжењерима Мариано Такола (Mariano Taccola) и Франћеско ди Ђорђо Мартини (Francesco di Giorgio Martini), али и, како се верује, преводу дела Ђен Фу (Chen Fu) *Записи о пољопривреди* из 1149. године, које је трговачким рутама од Кине до Европе до-

20) Richard Hooker, "Japanese Neo-Confucianism", "Kokugaku", *World Civilizations: Japan*, <http://www.wsu.edu:8080/~dee/TOKJAPAN/NEO.HTM#NT1SRC>, 1996: Према једном неоконфуцијанском научнику Јамага Соко (Yamaga Soko, 1622-1685.) и националном моралном учењу *kokugaku*, самураји су морали да се образују у интелектуалним, културним и политичким уметностима да би могли да преузму политичко и интелектуално водство. Овај нови образовани и политички освештен друштвени слој је и створио нову централизовану Меиџи владу 1868. године, која је тежила да усвоји најбоље са Запада и ствара најбоље у властитој земљи. Такође видети Sugiyama Takie and William Labre, (Ur.) *Japanese Culture and Behaviour – Selected Readings*, An East-West Center Book, The University Press of Hawaii, Honolulu, USA, 1972: Традиционално морално учење о важности националне моралности у друштву било је изражено и лингвистички кодовима и посебним изразима јапанског језика

21) William Cunningham, *Growth of English Industry and Commerce during the Early and Middle Ages* (1890), Cambridge, 5th ed. (1910) on line, McMaster: Од 14. века постају све популарнији гајење оваца на селу и текстилна производња у селу и граду подједнако. У викторијанској Енглеској сељаци, за разлику од Средњег века, када су сељаци дизали буне против племства, почели су да постепено поспешују свој животни стандард стварајући трговачка друштва за извоз тканина и осталих производа које су израђивали у домаћој радиности. Богати сељаци-фрихолдери су имали, за разлику од сељака-копихолдера (носиоца права на земљу на основу уговора) право да учествују на изборима за парламент, и све више су се по економском и политичком утицају приближавали племству, док су сељаци - кућне занатлије све више постајали зависни од градских трговаца. Такође видети Washington Irving, *The Complete Works of Washington Irving*, Baudry's Library, Paris, 1834, стр. 243-244 Joseph Needham, *Science and Civilization in China*, Ed. Francesca Braz, Vol. VI, No. 2, Cambridge University Press, 1984, стр. 48: У тадашњој енглеској књижевности је традиционално поштован и хваљен живот на селу. Тако је и Ирвинг тврдио да се „морални карактер земље“ најбоље читавао у унутрашњости земље. Касније, на другом крају света, у периоду чувене Меиџи реформације у XIX веку, у разматрањима јапанских интелектуалаца како да унапреде своју земљу и доведу је у ред најразвијенијих држава на свету, многи од њих су као позитиван пример истицали оданост енглеских интелектуалаца развоју села и позивали у својим делима јапанску интелектуалну елиту да, по угледу на енглеску викторијанску елиту, проводи неко време у години по јапанским селима и тако помогне „софистикацију“ припадника друштвеног слоја сељака и тиме уравнотеже и подстакну развој читавог јапанског друштва.

спело до северне Италије.²²⁾ Посебно се у развоју пољопривреде истицала Велика Британија, чији су и прозни писци и песници, а касније и филмски радници, традиционално у својим делима прослављали у различитим формама живот на селу у Великој Британији. И сама држава је промовисала институције које утичу на побољшање стандарда производње на сеоским домаћинствима. Већ од 1784. године у Великој Британији су се издавали периодични часописи и књиге на тему пољопривреде.²³⁾ Равномеран развој привреде и уравнотежен развој институција текао је у овим развијеним државама и у другој половини XIX и почетком XX века, док су у истом периоду у Србији на политичкој сцени доминирала субоблавања политичких идеологија и партија.²⁴⁾ У превирањима око политичке власти у Србији губила се драгоцену енергија и умногоме је био изгубљен фокус о потреби за успостављањем равномерног развоја привреде у читавој земљи упоредо са процесом успостављања политичких институција. Али, проблеми у развоју пољопривреде у Србији досежу и у много даљу прошлост. У првим фазама развоја старе српске државе до друге половине четрнаестог века, односно до периода почетка владавине Османлијског царства на Балканском полуострву, релативно складно су живели владајућа феудална, верска и војна елита и сељаци који су чинили огромну већину становништва. Основу тадашње привреде на Балканском полуострву чинили су земљорадња, сточарство и рибарство и само понегде рударство и поједине гране занатства. Сељаци су били феудално зависни становници – *меронаси* (земљорадници), староседеоци власи и словени-сточари, зависне сеоске занатлије, слуге (сокалници), нека врста феудалних кметова (*отроци*) и један мали део сеоског свештенства. Они су у „Душановом закону“ најпознатијем српском средњовековном правном акту створеном у доба владавине српског цара Стефана Уроша IV Душана Не-

22) Joseph Needham, *Science and Civilization in China*, Ed. Francesca Braz, Vol. VI, No. 2, Cambridge University Press, 1984

23) G. E. Fussell, “My Impressions of William Marshall”, *Agricultural History*, Vol. 23, No. 1, January 1949, the Agricultural History Society, USA, стр. 57-61: Познати енглески писци и стручњаци за пољопривреду Артур Јанг (Arthur Young, 1741-1820) и Вилијам Маршал (William Marshall, 1745-1818) активно су изучавали пољопривреду, како теоретским, тако и емпиријским истраживањима. Захваљујући својим многобројним студијским путовањима и упоредбама домаће пољопривреде са пољопривредом суседних земаља, ови интелектуалци су дали велики допринос развоју пољопривреде у својој држави и инспирисали многе своје савременике да раде на развоју пољопривреде у држави и у њеним колонијама и тиме да уједно помажу и укупном економском развоју Велике Британије.

24) Дубравка Стојановић, *Калдрма и асфалт – урбанизација и европеизација Београда 1890 – 1914*, Удружење за друштвену историју, Београд, 2008

мањића (1308-1355.), названи *себрима*. У раној средњовековној Србији била је битна аутономија локалне самоуправе, те су тако постојали различити територијални облици народне самоуправе и децентрализације (области, жупе, крајишта, села, градови са додељеним аутономним правима), као и ћелијски облици колективног живота народа са својим устаљеним правима и обичајима демократске управе (кагуни, сабори, задруге) и узајамности. Временом су се, у жупама испресецаној средњовековној Србији, формирале институције жупских и сеоских зборова, или „зборов себара“, и државних сабора. За те самоуправне форме је било карактеристично да су биле постепено подвргаване ауторитету централне политичке власти, односно како је јачала политичка и војна власт тако је централна власт главне управне и судске функције поверавала државним чиновницима и властелинима, односно овлашћеним носиоцима хијерархијске феудалне власти.²⁵⁾ За време Османлијске владавине, у сеоским срединама у Србији сељаци су морали одрађивати *кулук* (колективни рад под принудом) који је, како је приметио аграрни социолог Цветко Костић, био типичан облик наметнуте принудне социјализације у народу, и као такав био на злом гласу јер се на њему радило „дуго, под тешким условима и без паре и динара“.²⁶⁾ Како је 1928. године приметио швајцарски доктор хемије и криминолог Рудолф Арчибалд Рајс (Rodolphe Archibald Reiss, 1875-1929), који је дуги низ година провео у Србији, у доба владавине турске османлијске власти кулучење сељака, односно тај принудни „најжешћи рад сељацима је мало користио, јер се од њега обогатио само угњетач.“ Арчибалд Рајс је ту чињеницу наводио као разлог у свом објашњењу зашто су током векова сељаци „навикли да раде само онолико колико је неопходно и нису хтели да раде више зато што би то користило само њиховом тиранину“.²⁷⁾ Стварање модерне грађанске државе под влашћу кнеза Михаила Обреновића (1823-1868.)²⁸⁾ донело је прве политичке и правне одредбе о уређењу државе по угледу на развијене европске државе, уз првобитно постепено усаглашавање са правним законима дотадашње

25) Петар Матић, „Развој локалне самоуправе у Републици Србији“, *Политичка ревија*, 2006, vol. 5, iss. 3, стр.395

26) Цветко Костић, *Социологија села*, Издавачко-информативни центар студената Београд, 1975, стр. 202 .

27) Рудолф Арчибалд Рајс, *Чујте Срби!*, Златоусти, Београд, 2008, стр. 14.

28) Милован Ристић, *Стари Влах*, Туристичка штампа, Београд, 1963, такође видети Ђоровић, Владимир, *Земља Шумадија хајдучка, досељеничка и побуњеничка Историјске свеске Српско наслеђе*, бр. 3, март 1998 и Ђенић, Милисав, *Златибор у прошлости*, Титово Ужице, 1983. године

власти. Тада су и први пут учињени грађевински подухвати да се конфигурацијски брдовита и непроходна шумска подручја Србије заштите насипима, да се у урбаним насељима прошире улице и да се изграде саобраћајнице по угледу на европске развијене државе. Под личном нахођењу кнеза Обреновића, али и захваљујући одласцима младе интелектуалне елите на школовање у иностранство, долазило је до промена и у обичајима и ставовима у друштву, као и до поновног подстицања до тада занемареног развоја писмености, књижевности, образовања, наука, економије и лепих уметности. У области пољопривреде развијано је винарство, чак до те мере да су винари из Неготинске крајине седамдесетих година 19. века извозили вино у Француску, Немачку, Аустроугарску и Русију.²⁹⁾ Захваљујући великом залагању професора Пољопривредног факултета Михајла Аврамовића и пољопривредника и народног посланика из села Враново крај Смедерева Лазара Савића-Геце, основана је 1894. године прва земљорадничка задруга *Врановска земљорадничка задруга* у Вранову у Србији.³⁰⁾ Након тога је почео покрет оснивања земљорадничких задруга у Србији и 1895. године је створен Главни савез земљорадничких задруга.³¹⁾ Ипак, дотада-

29) Данас се вински туризам у Србији промовише од Александровца, Крушевца, Вршца до Књажевца, а карактеристичан пример винског туризма су Рајачке пимнице код Штубика у Неготинској крајини. Широм света, од Грчке, Канаде, Аустралије, Португала, Швајцарске до Јужне Африке, Удружења произвођача вина позивају на промоцију, дегустацију и куповину вина у винским подручјима руралних подручја, чиме се уједни врши и тржишна промоција вина за даљу продају по трговинама, хотелима и ресторанима. Colin Michael Hall et al (Ed.), *Wine tourism around the world : development, management and markets*, Oxford : Butterworth-Heinemann, 2002 и Jack Carlsen and Stephen Charters (Ed.), *Global Wine Tourism – Research, Management & Marketing*, Wallingford : CABI Pub., 2007. Данас су по винском туризму и локалним винским фестивалима поготово позната рурална подручја Француске. Французи су своју пољопривреду повезали са козметичком, здравственом, модном и туристичком индустријом и захваљујући доброј инфраструктури и добром животном стандарду пољопривредника, успешно их спојили у јединствен концепт привредне и туристичке понуде. Такав концепт подразумева и продају сувенира, уметничких предмета, одеће, обуће и накита страним и домаћим туристима. У зачковима и сеоским домаћинствима, посетиоци на лицу места пробају вина и друге специјалитете локалног подручја, а основани су и визиторски центри и курсеви предавања о узгоју, дегустацији и маркетингу вина и винског туризма у пољопривредним школама и другим центрима за развој пољопривреде и туризма.

30) *Смедеревско воће – Враново*, „Враново 1994 – Сто година задруге“, <http://www.smederevskovoce.rs/sela.php?id=77&jezik=1>: Према правилнику задруге, циљ задруге је био „да набави својим члановима потребан новац за пољопривредне радове, да утиче на свест о штедњи и да на тај начин утиче на поправку њиховог материјалног стања.“ Члан задруге могао је да буде само онај који је имао „довољно јемства за лично поштење“, да је старшина домаћинства и да сталноживи на територији задруге, задружна управа је била дужна да сваког месеца саставља извештај о пословању, а поред финансијских средстава чланова задруге задруга је имала и друге сталне приходе од сталне, обичне и дечје штедње.

31) Бранислав Гулан, „Задругарство јуче, данас и сутра: Сељаци сами на ледини“, <http://www.agropress.org.rs/tekstovi/10792.html>

шње непостојеће или занемарено, како основно, тако и функционално образовање локалног становништва у погледу развоја пољопривреде и побољшања живота на селу, упркос великим напорима појединаца из редова новонастајуће интелектуалне елите, одвијало се веома споро у односу на развијене европске државе XIX века. То се неминовно одrazilo и на даљи свеукупан развој државе у историјским изазовима који су уследили након тог периода.

Двадесети век донео је народима на Балкану нове изазове – удруживања и раздруживања држава и народа првенствено по вољи државних и међународних политичких елита и регионалне и светске ратове на њиховим територијама. У вези са политичким идејама и сукобима својих домаћих и светских лидера и политичара сељаци у овим државама нису имали значајно право гласа и велики утицај, иако њима првима није било у интересу да ратују и да за време ратовања не обрађују своја имања. Након Балканских ратова и великих биолошких и материјалних губитака Србија је била ослобођена од вишевековне Османлијске власти, али и задужена, будући да је новац, уместо у изградњу инфраструктуре, саобраћајница, здравство, школство и пољопривреду, био потрошен на вођење ратова и опорављање земље од ратних губитака. С обзиром да је милион војника око годину дана ратовало, за то време био је заустављен развој пољопривреде и уопште привреде на том подручју. И у случају Првог светског рата у Србији су у војску масовно регрутовани сиромашни сељаци. Поред чињенице да су били бројчано и војно слабији од противника који је надирао на њихову територију, ратовали су и у периоду са изузетно тешким климатским приликама. Након тешких битака на самом ратном фронту, приликом повлачења српске војске преко Албаније и дела Црне Горе до обала и острва Грчке 1915. године војно и санитетски оскудно опремљени војници су препешачили хиљаде километара по непознатим им крајевима и масовно умирали. За голготу-повлачење ових људи преко планина Албаније француски маршал Жозеф Жофр (Joseph Jacques Césaire Joffre, 1852-1931) изјавио је да је оно „у околностима у којима је извршено по страхотама превазишло све што је у историји до тада као најстрашније забележено.”³²⁾ Са институционалног угла гледања тај догађај и читав период представљају јединствен пример у историји, јер су у повлачењу српске војске преко планина Албаније учествовали припадници свих

32) Танјуг, „Данас 93. годишњица од почетка повлачења преко Албаније“, *Блиц*, 03. децембра, 2008. године, Београд, такође видети Никола Б. Поповић, *Срби у Првом светском рату – 1914-1918*, Архив Србије, 1998, Београд, Србија

друштвених слојева, од познатих писаца, сликара, занатлија и трговаца, до свештеника, министара и посланика народне скупштине. Ипак, највећи део те војске представљали су сељаци. Трагична последица ратовања у Првом светском рату Србије било је поновно биолошко десетковање тадашњег становништва (преко 240.000 мушкараца), од којег се касније становништво није значајније опоравило. Друга половина двадесетог века, након поновних великих људских и материјалних губитака, у Другом светском рату, донела је пољопривредницима у Србији нове врсте компликација, у облику нових идеологија, политичких и економских експеримената са пољопривредом и строге владавине бирократског апарата нововладајућих партија. Како је то окарактерисао политиколог Драган Марковић, сељак није учествовао у политичком и јавном животу у другој половини двадесетог века: „Њега су организовали у политичке партије, али он нигде не води организације; он бира посланике, али су његови посланици људи који нису сељаци“.³³⁾ Сељак – пољопривредник био је политички статиста и објекат политичке манипулације у функцији остваривања неких туђих интереса.³⁴⁾ Тако је и могло да се догоди да се након Другог светског рата у сеоским задругама чине разни политички експерименти, као што је био покушај имитирања совјетских колхоза или покушај укидања нечије сопственим радом стечене својине у покушају да радне задруге без индивидуалног својинског субјективитета развију социјалистичку пољопривреду.³⁵⁾ Било је предвиђено да сељачке радне задруге постану принудне заједнице оличене у управнику задруге као врховном заповеднику који је терао немотивисане задругаре да раде. Када такав покушај експресне колективизације није успео покушало се са постепеним подруштвљавањем, односно подржављењем пољопривреде преко општинских земљорадничких задруга чије је оснивање држава помогла уступањем државне земље и других одговарајућих средстава производње, тако да је у широкој кампањи већ до 1953. године основано 3.124 задруга општег типа.³⁶⁾ Тако настале опште земљорадничке задруге биле су „више политички него економски посредник за повезивање приватних пољопривредних газдинстава са друштвеним (у суштини државним) секто-

33) Драган Марковић, *Отварање и затварање србијанског села*, стр. 81, цитирајући Срећен Вукосављевић, *Писма са села*, стр. 192

34) *ibid*, стр. 81

35) *ibid*, стр. 62-63, цитирајући Главни задружни савез ФНРЈ, Београд, 1949, чл. 30, према којем су „чланови задруге морали да уносе у задругу своју земљу, изузев окућнице, одричући се својине на тој земљи у корист задруге.“

36) *ibid*, стр. 65, цитирајући *Век и по сеоског задругарства*, стр. 26

ром, јер се земљорадничка задруга, са стално запосленима у њој, „постепено трансформисала у привредно предузеће са радничким самоуправљањем.“³⁷⁾ У периоду социјализма пољопривредници су имали своје представнике у Привредним коморама, али је проблем био што су произвођачи и купци пољопривредних производа били у једном коморском телу.³⁸⁾ Прелазак двадесетог у двадесет први век и ратно „раздруживање“ бивше државне заједнице донело је поново народима и државама на Балканском полуострву велике биолошке и материјалне губитке, тако да су оне ушле у двадесет и први век хендикепиране ратним губицима, финансијским задужевањима и уништеном привредом. Многи одговорни људи на положајима, политичари, званичници, интелектуалци разних профила и запосленици у медијима нису имали могућности или нису били на висини задатка да покушају да спрече такав ток догађаја, тако да је и у том периоду дошло до губитка живота многих људи, а пољопривреда и економија народа и држава на Балканском полуострву су назадовали у односу на развијене државе. Те државе су у двадесет и први век ушле са смањеном стопом прираштаја становника, ослабљеном привредом и уздрманим друштвеним нормативним вредностима. То не представља олакшавајућу околност у сагледавању властите и туђих улога у времену и простору у којем живе и који остављају будућим генерацијама иза себе. Препознавање дијалектичке константе развоја кроз историју, која подразумева успешно спајање прошлих времена са модерношћу нужно је у временима у којима је, према речима економисте и социолога Сема Вимстера, модерност према својој природи више заинтересована за перфекцију средстава која служе за остварење циља, него за дубоку рефлексiju њених последица по човечанство.³⁹⁾ Неке од рефлексija последица модерности и неравномерног економског развоја у свету данас су и глобално загревање, загађење надземних, подземних вода и ваздуха, ерозија плодног земљишта, нестајање шума, глад, миграције становништва и нужност одбране од природних катастрофа као што су пожари, земљотреси и поплаве.⁴⁰⁾ У смислу развоја пољопривреде и подизања свести о еколошким

37) *ibid*, стр. 65, цитирајући Др. Борисав Динковић, *Село на прекретници*, Раднички универзитет „Велько Влаховић“, Суботица, 1975, стр. 72

38) Александар Бошњак, *Кад ће пољопривредници имати своју Пољопривредну комору?*, http://www.poljoprivreda.biz/stav/kad_ce_poljoprivrednici_imati_svoju_komoru

39) Sam Whimster, *Understanding Weber*, Routledge, London and New York, 2007, стр. 270

40) Jared Diamond, *Guns, Germs and Steel: The Fates of Human Societies*, W. W. Norton & Company, New York, 2005; Jared Diamond, *Collapse – How Societies Choose to Fail or Succeed*, Penguin Viking, New York, 2005

проблемима од периода распада бивше државне заједнице највише је напредовала Словенија, за коју је карактеристичан јак економски и политички утицај пољопривредника на друштво у којем живе, веома развијен систем задруга и пружање подршке програмима руралног развоја и еколошким пројектима.⁴¹⁾

Када се на почетку двадесет првог века покуша пронаћи константа развоја институција државе и друштва, политике, пољопривреде и економије у Србији од деветнаестог века до данас, може се приметити да су многи интелектуалци и данас усредсређени на изучавање и потенцирање разних „изама“, „изација“ и „зација“ и разних врста идеологија које су у одређеним историјским периодима преовладале духовним миљеом ових простора и оставиле трага на развој људских права, културу, економију, политику и уопште развој друштва у целини на овом простору. Само понеки интелектуалци покушавају да изведу синтезу дијалектичких својстава тог развоја кроз прошлост и садашњост и да у том смислу направе научну прогнозу за будућност. Једно од успешних истраживања на ту тему извео је социолог Владимир Цветковић који је у свом разматрању повезаности друштвеног система и развоја пољопривреде и економије проучавао радове светских и српских антропогеографа, економиста и социолога из друге половине XIX. века и прве половине XX. века, од Фредерика Ле Плеја и Фридриха Рацела до Јована Цвијића и Мирка Костића. Он је установио да је развој „полумодерног друштва“ у Србији био „еклектичка смеша традиционално-патријархалног, псеудотрадиционалног и екстремних варијанти модерног.“ Цветковић сматра да је проблем у таквом процесу био тај што се до вођства или елите најчешће долазило квазидемократским путем, што је доводило до неравномерног развоја или неуравнотежености и успоравања модернизацијског развоја.⁴²⁾

41) Вишња Вишњић, Јасна Глишић, Маја Михајловић, Радмило Марковић, координатор Зоран Мајдин, „Велика депресија“, „Путеви и странпутице српске пољопривреде, *Време*, бр. 1010, 13. мај, 2010. године: Крајем деведесетих година двадесетог века у Словенији је установљена Пољопривредна комора по принципу обавезног чланства, која се сматра заслужном што је Словенија добила исте квоте као и старе чланице Европске Уније. Преовладавајући облик подстицаја су неповратна средства која се додељују по критеријумима програма Европске Уније Словенији као њеној чланици Еколошки пројекти су дефинисани као циљеви аграрне политике и за њих се средства, осим из буџета, обезбеђују и из фондова солидарности.

42) Владимир Цветковић, *Социологија – Модерна рефлексја историјског збивања*, Институт за политичке студије, 1994. године, Београд, Србија

УЛОГА ИНСТИТУЦИЈА У БУДУЋЕМ РАЗВОЈУ СЕЛА У СРБИЈИ

На раније поменутом овогодишњем међународном научном скупу *Власински сусрети*, агроекономисти су закључили да је потребно да државне институције надлежне за развој пољопривреде и образовање у области пољопривреде и локалне самоуправе понуде у склопу стратегије за развој и побољшање квалитете живота у руралним подручјима Србије конкретне смернице о покретању и развоју предузетништва и различитих облика индустрија у области пољопривреде. Следствено томе би одговарајућа политичка и економска институционализација могла омогућити одговарајућу даљу технологизацију и механизацију пољопривреде и сеоских домаћинстава.

У данашњем тржишно оријентисаном друштвеном амбијенту потребно је уважавати ставове стручњака из области природних наука, који се залажу за одговарајуће вредновање њихове струке, у што спада и реалистичан став декана Машинског факултета у Београду Милорада Милованчевића да „извоз десетак бродова колико се годишње изгради и извезе из Србије, доноси већу зараду него извоз пољопривредних производа.“⁴³⁾ Чињеница је и да су „носиоци“ раста ДБП (GDP) Србије сектори као што су финансијске услуге, посреднички послови, промет некретнина и слично, што показују и званични статистички подаци о динамици раста и структури ДБП по секторима у задњих десетак година.⁴⁴⁾ Али, чињеница је и да је питање развоја пољопривреде питање прехране, привредног извоза и биолошког опстанка садашњих и будућих генерација како у земљи, тако и свугде у свету. Уз то, треба да се има у виду да у склопу стратегије туризма у Србији план развоја сеоског и здравственог туризма подразумева и развој пољопривреде, односно прехранбене индустрије у земљи, будући да туристи свугде у свету у току боравка на одређеној географској дестинацији очекују, уз пропратне културне садржаје и сувенире, и понуду аутохтоних⁴⁵⁾ прехранбених производа карактеристичних за то подручје.

43) Танјут, „Машински факултет школује најбоље мастере за бродоградњу“, *Политика*, 29. септембра, 2010. године

44) Здравко Шајатовић, „Како су ташне и машине претекле сељаци“

45) Љиљана Миленковић, „Имамо суфицит од извоза пољопривреде“, *Akter Online*, 15. март, 2010. године: Према речима министра Драгина, на светском тржишту постоји велико интересовање потрошача за аутохтоне традиционалне и безбедне за здравље производе који имају свој посебан квалитет и цену. Прехрамбени производи са посебним карактеристикама које се односе на начин производње и прераде, као и поднебље из

Уз то, органски узгајана храна је уопште све више тражена на светском тржишту. Од ње потрошачи траже не само здрав и природан укус и квалитету, него и одговарајуће амбалаже карактеристична за поједино подручје, као и одговарајућу маркетиншку подршку таквим производима. Министарство пољопривреде је ове године најавило формирање четири центра за органску производњу хране у Ваљеву, Селенчи, Свилајнцу и Лесковцу, који би организовали узгајање ратарских биљака, ливадарства и пашњаштва, воћарства, рибарства, сточарства, сакупљање производа из природе и домаћу и индустријску прераду пољопривредних производа. У том смислу државни секретар у Министарству пољопривреде, шумарства и водoprивреде Миљана Милошевић је најавила да је циљ у развоју органске производње хране да се поштују сви безбедносни стандарди у производњи и да се са садашњих 1.200 хектара усева површина повећа на 50.000 хектара до 2015. године.⁴⁶⁾ У вези са будућим развојем пољопривреде, агроекономист Миладин Шеварлић не саветује људима који ће се тек одлучити за овај посао бављење ратарством, јер оно захтева велике поседе и механизацију. Уместо тога, он сматра да је решење у интензивној воћарској или повртарској производњи, у градњи пластеника, у сакупљању и гајењу лековитог биља или органских производа који су изузетно цењени.⁴⁷⁾ Свакако би пожељно било и да се на одговарајућим местима у унутрашњости отварају и одговарајуће образовне установе или да се организују курсеви из области пољопривреде на којима би домаћи и страни стручњаци могли да пренесу конкретно знање заинтересованим пољопривредницима и да са њима размене конкретна искуства у циљу повећања ефикасности и квалитете производње.

Развој пољопривреде, односно, према речима социолога и футуролога Милана Николића, одржање сељачке пољопривредне производње и развој села, требало би омогућити и због нарастајућих проблема еколошке природе. Према његовим речима, проблеми еколошке природе већ сада постају део стварности са којом се морају суочити садашње и будуће генерације становништва. У склопу општег глобалног загађења природне околине, ниво подземних вода у Србији већ је преполовљен у односу на период од

којег долазе, морају бити заштићени ознаком порекла или географском ознаком. Данас у Србији има двадесет и пет таквих производа..

46) Танјуг, „У Србији се оснивају четири центра за органску производњу“, *Blic*, 25. септембра, 2010. године

47) Н. Суботић, „Село решава проблем незапослености“, *Новости*, 10. октобра, 2010. године

пре две, три деценије, а може се очекивати и да ће у Србији до средине овог века просечне температуре порастати за око шест степени, смањиће се природна влажност тла и тиме смањити и пољопривредни приноси, повећати ерозија плодног земљишта и смањити резерве воде за пиће. Због тога Николић препоручује предузимање строгих државних заштитних правних и еколошких мера за превентиву и сузбијање еколошких и привредних проблема у будућности.⁴⁸⁾

Увођење модерних технологија и механизације који би поспешили живот и рад људи у руралним подручјима такође би допринело придавању одговарајућег атрибута достојанства професији пољопривредника у друштву. Достојанство те професије не би требало да је упитно у случају било каквог идеолошког погледа на уређење политичког и економског система. У том смислу неке од вредносних норми која би требало да се институционално промовишу у друштву биле би истицање значаја и нужности производње, односно предузетништва, рада и његовог одговарајућег вредновања, као и истицање и озваничавање потребе за штедном енергетских ресурса у производњи и свакодневном животу. На првом Међународном форуму о енергетском управљању на локалном нивоу у Нишу обелодањено је да је Србија на последњем месту по енергетској ефикасности у Европи, те да она у просеку троши енергију два и по пута више него државе у свету и чак четири до пет пута више него државе у Европској унији. Учесници тог форума су указали да је неопходно увести енергетске менаџере (управнике), како би се подигла свест о рационалном коришћењу природних енергетских ресурса. Очекује се да би закон о енергетској ефикасности, којим је предвиђен подстицај за оптималан ниво у производњи и производњи енергената и заштити животне средине, могао да буде усвојен у првој половини 2011. године, те да би њиме биле усклађене економска логика и социјално одговорна политика као што је то случај у развијеним државама.⁴⁹⁾ На први поглед парадоксално звучи хипотеза да би садашња тешка ситуа-

48) *Политика*, Магазин *Политика*, „Између пустиње и раја“, 03. октобра, 2010. године: Милан Николић препоручује повећање површине земљишта која се наводњавају (сада то износи свега два одсто), спречавање даљег загађења речних токова и подземних извора воде за пиће, као и ерозију земљишта, пре свега пошумљавањем, садњу у домаћим истраживачким лабораторијама генетски модификованих биљних врста отпорних на сушу, те строгу државну правну заштиту и регулативу коришћења извора воде за пиће и водотокове у будућности.

49) Бета, „Србија последња по енергетској ефикасности“, *Blic*, 18. септембра, 2010. године, Београд

ција пољопривредника и припадника других друштвених слојева у полупустим руралним подручјима могла да се реши применом нових технологија у развоју села и руралне привреде и у развоју производње у руралним подручјима. Али, она би помогла опстанку, олакшала садашњи тежак положај и омогућила бољи живот преосталом броју становника у њима. Практичност, погодност и делотворност примене нових технологија би могли да помогну да се досадашњи процеси иселјавања становништва из малих места у унутрашњости у градове, и из градова у иностранство, бар мало успоре и евентуално зауставе и усмере у супротном смеру. Да би се таква рурална домаћинства извукла из стања занемарености и заостајалости и обезбедио им се одрживи развој потребно је информисати их о савременим и јефтиним врстама примене технологије и механизације у свакодневном животу и раду. Исто тако, у сврху омогућавања њиховог опстанка и одрживог развоја, потребно је информисати их о потреби штедње енергетских ресурса и заштите животне околине. Србија је пуна професионалних и аматерских стручњака истраживача и проналазача који, због непостојања одговарајућег системског институционалног и медијског промовисања решења за ефикасну штедњу енергије и технолошке културе у широј јавности, информишу јавност путем Интернета. Али, то још увек није доступан начин за информисање већине становника у забаченим руралним подручјима. Самим тим касни се са применом овакве врсте проналазака и технологија у сеоским домаћинствима, док су у развијеним државама света предузетничке иницијативе на подручју примене сунчеве енергије доспеле до нивоа експеримената са авијацијом и бродовима на соларни погон.⁵⁰⁾ Тако се, у недостатку институционализоване помоћи државе становништву да се суочи са еколошким изазовима данашњице и сутрашњице, појављују појединачне иницијативе да се широка јавност преко различитих средстава јавног информисања обавести о најновијим технолошким трендовима у свету и тако промовишу штедња енергетских ресурса и борба против угрожавања животне околине.⁵¹⁾ Такве иницијативе појавиле су се после објављених резултата

50) „Solar Impulse Takes Flight“, <http://solarpanelspower.net/solar-power/solar-impulse-takes-flight>: Тако је у јулу 2010. године швајцарски истраживач Берtrand Пикар успешно испушао први експериментални авион на соларни погон *Solar impulse* са 12.000 фотоћелија које распоређене по целој површини авионских крила напајају авионске електро-моторе.

51) <http://www.veljkomilkovic.com/index.htm> и Драган Батинић, „Ајвар од сунца, вода из пирамиде“, *Илустрована политика*, Број 2697, 23. септембар 2010. године: Тако академик, инжењер и еколог Вељко Милковић из Новог Сада први у Србији путем Интернета промовише један иновативни принцип дизајна пасивне соларне архитектуре који са

научних истраживања о исплативости изградње технолошких постројења за производњу енергије помоћу обновљиве енергије сунца и ветра у којима је закључено да непланска изградња оваквих постројења троши земљане и водне ресурсе, узрокује промене на земљишном рељефу, угрожава биодиверзитет, пејзаж, природно и културно наслеђе и пољопривредно обрадиво земљиште на подручју на којем су изграђена таква постројења. У аутономној области Андалузија у Шпанији су у првој деценији двадесет и првог века грађена таква постројења због великог броја сунчаних сати и снаге ветра у њеним појединим деловима. Али, показало се да се нека од тих постројења нису на одговарајући начин уклопила у просторно и пејзажно планирање те области. Резултати истраживања су указала да су таква постројења утицала на дотадашње економске активности и на начин на који је природа функционисала на том простору. Њихова технологија за добављање и примену енергије сунца и ветра користила је обновљиве ресурсе, али то није значило да у појединим случајевима изградња постројења није била штетна за околину.⁵²⁾ Резултате тих научних истраживања потврдили су и правници указивањем да непланска изградња такве врсте постројења мења однос према пејзажу као симболу природног и културног наслеђа једног великог дела европског завичаја.⁵³⁾ За разлику од таквих примера, у свету и код нас постоје пространа земљишта равних необрадивих површина у ненасељеним или слабо насељеним подручјима која уз поштовање еколошких и правних стандарда могу да обезбеде успешан принос и пренос енергије из обновљивих ресурса, обезбеде исплатљивост њихове изградње и повећају број радних места међу локалним становништвом. Успешна примена нових технологија у производњи енергије из обновљивих ресурса значила би уштеду ресурса, заштиту природне околине и омогућавање одрживог развоја и побољшање живота локалног становништва.⁵⁴⁾ То захтева одговарајућу институционалну организацију и сарадњу институција и становништва на локалном

најмање улагања остварује највеће уштеде енергије у стамбеним објектима а кикиндски проналазач и стручњак за информационе технологије Владимир Милетин такође преко Интернета намерава да бесплатно нуди прецизне прорачуне и објашњења својих личних проналазака пречишћавања воде помоћу сунца или припреме воћа и поврћа за јело без дима, загађивања и потрошње грева.

- 52) Maria-Jose Prados, „Renewable Energy Policy and landscape management in Andalusia, Spain: the facts“, *Energy Policy*, No. 38, 2010, стр. 6900-6909
- 53) *ibid*, цитирајући Council of Europe, 2000, *European Landscape Convention*, CETS No. 176, Council of Europe, Strasbourg, стр. 6901
- 54) Bill McKibben, “Carbon’s New Math”, *National Geographic*, October 2007, стр. 33-37 и Joel K. Bourne, Jr., “Green Dreams”, *National Geographic*, October 2007, стр. 38-59

и државном нивоу у сврху суочавања са еколошким и друштвеним проблемима двадесет и првог века.

У процесу опоравка и развоја пољопривреде и руралних подручја у земљи, уз доношење званичних уредби које би побољшале положај пољопривредника у друштву и потакле развој пољопривреде, било би пожељно да и стручњаци из друштвених и природних наука дају свој сврсисходан допринос том процесу, јер би постизање одрживог развоја у пољопривреди подстакнуло развој и осталих привредних грана у држави. Покушаји да се институционално унапреди пољопривреда не могу да дају резултата ако не постоји узајамно поштовање међу учесницима тог процеса и стварна жеља да се положај и статус пољопривредника у друштву унапреди. Паралелно с тим, потребно је радити на проналажењу и дефинисању друштвених нормативних вредности које би дале одговарајући подстицај и смисао таквом процесу у складу са простором и временом тог процеса и његовим крајњим резултатима. Због тога је потребно, не само кроз деловање институција, него и у ширем смислу, вратити значај и достојанство занимању пољопривредника и амбијенту у којем он живи и ствара.

Sanja Suljagic

SIGNIFICANCE OF INSTITUTIONS IN DEVELOPMENT OF THE VILLAGES IN SERBIA

Summary

In this paper author analyzed the role and significance of institutions in development of the villages in Serbia throughout history. The author focused on the analysis of current and future state of affairs in the field of agriculture in the state. After elaboration of some causes for stagnation and decline of the villages in Serbia in the past that have brought about to current degraded status of farmers in society, the author of the paper underlined some additional ecological, political, economic and cultural issues that hinder effective organization and institutionalization of agriculture in the state. In final part of the paper the author suggested possible elements for institutionalization which could enable substantial agricultural development and consequent improvement of life in the villages in rural areas of Serbia.

Key Words: agriculture, institutions, education, ecology, renewable energy sources, development of villages and agriculture

ЛИТЕРАТУРА

Књиге:

- Diamond, Jared, *Guns, Germs and Steel: The Fates of Human Societies*, W. W. Norton & Company, New York, 2005
- Diamond, Jared, *Collapse – How Cosieites Choose to Fail or Succeed*, Penguin Viking, New York, 2005
- Ђенић, Милисав, *Златибор у прошлости*, Титово Ужице, 1983.
- Irving, Washington, *The Complete Works of Washington Irving*, Baudry's Library, Paris, 1834
- Костић, Цветко, *Социологија села*, Издавачко-информативни центар студената Београд, 1975.
- Needham, Joseph, *Science and Civilization in China*, Ed. Francesca Braz, Vol. VI, No. 2, Cambridge University Press, 1984
- Ненадић, Миле, *Нови дух образовања*, Просвета, Београд, 1997.
- Рајс, Рудолф Арчибалд, *Чујте Срби!*, Златоусти, Београд, 2008.
- Ристић, Милован, *Стару Влах*, Туристичка штампа, Београд, 1963.
- Стојановић, Дубравка, *Калдрма и асфалт – урбанизација и европеизација Београда 1890 – 1914*, Удружење за друштвену историју, Београд, 2008
- Sugiyama, Takie and Labre, William, (Ur.) *Japanese Culture and Behaviour – Selected Readings*, An East-West Center Book, The University Press of Hawaii, Honolulu, USA, 1972
- Fukuzawa, Yukichi, *Autobiography of Fukuzawa Yukichi with preface to the Collected Works of Fukuzawa*, transl. by Kiyooka Eiichi, the Hokuseido Press, Japan, 1981
- Fukuzawa, Yukichi, *An Outline of a Theory of Civilization*, Trans. D. A. Dilworth & G. C. Hurst, Sophia University, Tokyo, 1973
- Hall, Colin Michael et al (Ed.), *Wine tourism around the world : development, management and markets*, Butterworth-Heinemann, Oxford, 2002
- Carlsen, Jack and Charters, Stephen, (Ed.), *Global Wine Tourism – Research, Management & Marketing*, Wallingford : CABI Pub., 2007
- Цветковић, Владимир, *Социологија – Модерна рефлексција историјског збивања*, Институт за политичке студије, 1994. године, Београд, Србија
- Cunnigham, William, *Growth of English Industry and Commerce during the Early and Middle Ages (1890)*, Cambridge, 5th ed. (1910) on line, McMaster
- Ћоровић, Владимир, *Земља Шумадија хајдучка, досељеничка и побуњеничка*, Историјске свеске *Српско наслеђе*, бр. 3, март 1998.
- Whimster, Sam, *Understanding Weber* Routledge, London and New York, 2007

Чланци:

- Батинић, Драган, „Ајвар од сунца, вода из пирамиде“, *Илустрована политика*, број 2697, 23. септембра, 2010.
- Бета, „Село између нестанка и опстанка“, <http://www.agropress.org.rs/tekstovi/11423.html>
- Бета, „Србија последња по енергетској ефикасности“, *Blic*, 18. септембра, 2010.
- Бета, „Сточарство Србије у кризи“, *Пословни магазин*, 30. септембра, 2010. године, <http://www.poslovnimagazin.biz/magazin/stocarstvo-srbije-u-krizi-30-2697>
- Бошњак, Александар, „Кад ће пољопривредници имати своју Пољопривредну комору?“, http://www.poljoprivreda.biz/stav/kad_ce_poljoprivrednici_imati_svoju_komoru
- Bourne, Jr., Joel K., “Green Dreams”, *National Geographic*, October 2007
- Бркић, Александра, „Још има школа без тоалета и телефона“, *Политика*, 27. новембра 2008.
- Бркић, Александра, „Пешаци ђаци или учитељи“, *Политика*, 17. април, 2007.
- <http://www.veljkomilkovic.com/index.htm>
- Будић, Дејан, „Исплатило се инвестиција у преради воћа и поврћа“, *Пољоопартнер, Агросервис*, http://www.poljopartner.rs/index.php?option=com_content&task=view&id=4758&Itemid=1
- Вишњић, Вишња; Глишић Јасна; Михајловић, Маја; Марковић, Радмило;
- Мајдин, Зоран, „Велика депресија“, „Путеви и странпутице српске пољопривреде“, *Време*, бр. 1010, 13. мај, 2010.
- Гулан, Бранимир, „Могућности демографског развоја села Србије“, 26. октобра, 2008. године, <http://www.agropress.org.rs/tekstovi/10132.html>.
- Гулан, Бранимир, „Нестанак села гаси Србију“, *Актер*, 1. фебруар, 2010. године, <http://www.akter.co.rs/index.php/politika/print/2183-nestanak-sela-gasi-srbiju.html>
- Гуцијан, Сандра, „У хиљаду евра“, *Политика*, 07. октобра, 2010.
- Илић, Б, *Press*, „Старица у Лесковцу умрла од глади!“, *Лесковац* 12. јуна, 2010.
- Ломовић, Бошко, „Пут до знања од 2.000 километара“, *Политика*, 22. март, 2008.
- Марковић, Драган, *Отварање и затварање србијанског села – достигнућа, проблеми и перспективе социјализације*, Институт за политичке студије, Београд, 2004.
- Матић, Петар, „Развој локалне самоуправе у Републици Србији“, *Политичка ревија*, vol. 5, iss. 3., 2006.

- McKibben, Bill, “Carbon’s New Math”, *National Geographic*, October 2007
- Миленковић, Љиљана, „Имамо суфицит од извоза пољопривреде“, *Akter Online*, 15. март, 2010. године, <http://www.akter.co.rs/index.php/politikaprint/2312-imamo-suficit-od-izvoza-poljoprivrede.html>
- *Политика*, Магазин *Политика*, „Између пустиње и раја“, 03. октобра, 2010.
- Поповић, Никола Б., *Срби у Првом светском рату – 1914-1918*, Архив Србије, Београд, 1998.
- *Пословни магазин*, „Српско село – изумире“, 14. децембра, 2006. године, <http://www.poslovnimagazin.biz/magazin/privreda/srpsko-selozumire-30-131>
- Prados, Maria-Jose, „Renewable Energy Policy and landscape management in Andalusia, Spain: the facts“, *Energy Policy*, No. 38, 2010
- „Solar Impulse Takes Flight“, <http://solarpanelspower.net/solar-power/solar-impulse-takes-flight>
- Смедеревско воће – Враново, „Враново 1994 – Сто година задруге“, <http://www.smederevskovoce.rs/sela.php?id=77&jezik=1>
- Суботић, Н., „Село решава проблем незапослености“, *Новости*, 10. октобра, 2010. године
- Тањуг, „Данас 93. годишњица од почетка повлачења преко Албаније“, *Блиц*, 03. децембра, 2008.
- Тањуг, „Машински факултет школује најбоље мастере за бродоградњу“, *Политика*, 29. септембра, 2010.
- Тањуг, „Сваке године 35.000 грађана мање у Србији“, *Политика*, 30. септембра, 2010.
- Тањуг, „У Србији се оснивају четири центра за органску производњу“, *Блиц*, 25. септембра, 2010. године
- Fussell, G. E., “My Impressions of William Marshall”, *Agricultural History*, Vol. 23, No. 1, January 1949, the Agricultural History Society, 1949
- Hooker, Richard, “Japanese Neo-Confucianism”, “Kokugaku”, *World Civilizations: Japan*, <http://www.wsu.edu:8080/~dee/TOKJAPAN/NEO.HTM#NT1SRC>, 1996
- Шајатовић, Здравко, „Како су ташне и машинске претекле сељаке“, *Пољопривреда.биз – виртуелни агробизнис центар*, http://www.poljoprivreda.biz/stav/kako_su_tasne_i_masne_pretekle_seljaka
- Шеварлић, Миладин, „Развој српског аграра и села на економији знања“, *Пољопривреда.биз – виртуелни агробизнис центар*, http://www.poljoprivreda.biz/stav/razvoj_srpskog_agrara_i_sela_na_ekonomiji_znanja
- Шуљагић, Сања, „Специфичности модернизације Јапана у деветнаестом веку“, *Политичка ревија*, 2003, вол. 2, бр. 1
-

Resume

In this paper Significance of Institutions in Development of the Villages in Serbia author analyzed the role and significance of institutions in development of the villages and rural areas in general in Serbia throughout history.

In first part of the paper author focused on the analysis of current state of affairs in agriculture, citing some characteristic cases of extreme de-agrarization and depopulation in the country, supporting it with statements of various academics, institutional bodies and current statistic data. The author underlined that stagnation and decline of the villages in Serbia in the past and in current period has been a result of a bad social and political structure that has been depriving the peasants and other people from rural areas from their basic human rights in the fields of education, specialization in their field of work, infrastructure, subventions, employment and so on. The author presented additional ecological, political, economic and cultural issues that have been hindering effective organization and institutionalization of agriculture in the state.

In second part of the paper author presented some historical characteristics of the state and local institutions' activities in the field of agriculture, citing geopolitical, economic, institutional problems, problems in the transfer of knowledge and infrastructural, educational and ecological issues as some of the main obstacles for substantial development of the state. In this part of the paper author used comparative-contrastive method of analysis in order to underline main differences between industrial developed states and Serbia starting from medieval ages and the beginnings of formation of Serbia as a modern civil state institutioned by standards of European developed state in 19th century. The author finished second part of the paper with the analysis of most significant causes for slow development of agriculture in Serbia in 20th century. In final part of the paper the author suggested possible elements of institutionalization which could possibly enable substantial agricultural development and consequent improvement of life in the villages in rural areas of Serbia.

In third part of the text author wrote on the role of institutions in future development of rural areas in Serbia focusing mostly on main ecological problems that have been posing imperilment for living and development of small households in rural areas of the state, while suggesting implementation of latest technology for the use of solar, water, wind and other energy in rural households and making

their living much easier in general, while also enabling them to save energy, decrease unemployment rate, help food production and participate in de-pollution of their areas. The author also suggested informing of such households on necessity for energy saving, de-pollution, organic food growing and similar activities that could possibly be useful solutions for creation of substantial development of rural areas in Serbia in future.

Овај рад је примљен 18. октобра 2010. а прихваћен за штампу на састанку Редакције 22. новембра 2010. године.